

შეოცე საუკუნის დასაწყისის ქუთაისის პრესა მშობლიური ენის საკითხების შესახებ

შეოცე საუკუნის დასაწყისში ქუთაისში გამოდიოდა მრავალი დასახელების სხვადასხვა მიმართულებისა და ხასიათის პერიოდული ორგანო. მათი მიმოხილვა გვიქმნის მაშინდელი ყოფის რეალურ სურათს, ამავე დროს გვაცნობს საზოგადოებრიობის დამოკიდებულებას ამა თუ იმ ფაქტისა და მოვლენისადმი.

რევოლუციამდელი ქუთაისის პრესის ყურადღების ცენტრში იდგა მშობლიური ენა. გაზეთის ფურცლებზე შუქდებოდა ქართული ენის შენარჩუნების, გავრცელებისა და სიწმინდის დაცვისადმი მიძღვნილი საკითხები.

საუკუნის დასაწყისის პრესა კრიტიკულად ასახავს მშობლიური ენის ფუნქციონირებას მაშინდელ საზოგადოებაში. გაზეთების საშუალებით ვიგებთ, რომ საჯარო ლექციები უმრავლეს შემთხვევაში რუსულ ენაზე იკითხებოდა. ქართულენოვანი ლექციები, ქართული წარმოდგენები ფართო საზოგადოებრიობას ნაკლებ აინტერესებდა. მაგალითად, გაზეთ „შრთმის“ ქრონიკა იუწყება, რომ ს. ა. ჭვარიანმა ქალაქის თეატრში ქართულ ენაზე წაიკითხა საინტერესო ლექცია „საქართველოს უძველესი კულტურა ევროპის წყაროების მიხედვით“. ცუდი ამინდის გამო ლექციას საზოგადოების მცირე ნაწილი დასწრებია. აქვეა კრიტიკული შენიშვნაც: „არ ჩანდა განსაკუთრებით ჩვენი არისტოკრატია, რომელსაც ქართულ წარმოდგენაზე თუ ლექციაზე დასწრება სასიძცხოთ მიაჩნია“ (1908 წ., № 8).

საუკუნის დასაწყისში განსაკუთრებით მწვავედ დაისვა სახელმწიფო სკოლებში ქართული ენის სწავლების გაუმჯობესების საკითხი. მოწინავე ქართველი საზოგადოებრიობა კატეგორიულად მოითხოვდა, რომ სასწავლებელს კურსდამთავრებულთათვის ქართული ენის საფუძვლიანი ცოდნა მიეცა.

„მასწავლებელი — აი, რა წოდების მატარებელი ხარო თქვენ, პატივცემულო სევერიანე!“ — ასე იწყებს გ. ა-ნი თავის წერილს „აბედათის შეოლის გამგის სევერიანე ბახტაძის საყურადღებოთ“ („იმერეთი“, 1913 წ., № 13). „თქვენთვის ხალხს მიუნდვია დიდი საქმე — ყრმათა აღზრდა. ჩვენი ხალხი, ქვეყანა შველას მხოლოდ ადამიანურათ აღზდილი შვილებისაგან მოელის. — აგრძელებს იგი. — ცხადია, ასეთ აღზდაშა უპირატესი ადგილი ბავშვის სულში სამშობლოს სიყვარულის განვითარებას უნდა ეჭიროს. საჭიროა ვასწავლიდეთ მას ჩვენ სამშობლოს ცხოვრებას, მის მდგომარეობას, ჭირს, ვარაზს და იმედს“.

სამშობლოს სიყვარული, ავტორის აზრით, დედაენამ უნდა ჩაუნერგოს მოზარდს: „მხოლოდ „დედაენა“-ზე წარმოთქმული სიტყვები გამოხატავს სამშობლოს სულისკვეთებას და მხოლოდ ეს სიტყვები მძლავრათ და სინამდვილით ებეჭდება ნორჩ გულს ბავშვისას“.

გ. ა-ნი იმასაც შენიშნავს, რომ არსებულ პირობებში ძნელია ამ აზრების განმასორცვილებელი სკოლების მოწყობა, თუმცა „ჩვენს სკოლებს აქვს ცოტათი მაინც დედა-ენის ხმარების უფლება... ჩვენი ვალია, პირნათლად ვიშრომოთ და ჩვენს სკოლებს ეროვნული სხივის ელფერი გავუღამაზოთ და გაუფუფრჩქნოთ“, — დასძენს იგი. ავტორს სარწმუნო წყაროებიდან ვაუგია, რომ ს. ბახტაძე არათუ მოღვაწეობს ამ მცირე უფლებათა გასაფართოებლად, არამედ, პირიქით, დავიწყებისათვის მიუცია წინაპრის თფლით მოწაბოვარი, იგი დაუფარავად მიმართავს მას: „ბავშვების ნორჩი გულიდან უღმობელათ გლეჯთ იმ ენას, რომელიც მათ შესისხლჩორცებია დედის რძესთან ერთად. არ ვიცი, რა გაიძულებოთ თქვენ ასე მოიქცეთ?“.

წერილის ბოლოს რედაქცია შენიშნავს, რომ „ამ სამართლიან შეკითხვაზე, გარდა ბ-ნი ბახტაძისა, სხვა ბევრ მასწავლებელსაც მართებს დღეს პასუხის გაცემა, იმ მასწავლებელთ, რომელთაც უფროსების გულის მოსაგებათ გზა მრუდე აურჩევიათ“.

გ. ა-ნის წერილი მოგვაგონებს დღევანდელ ვითარებას, კერძოდ, იმ ქართველი მშობლების საქციელს, რომელთაც შვილები არაქართულ საბავშვო ბაღებსა და სკოლებში შეჰყავთ.

მშობლიური ენის საკითხებს შეუწელებელი ინტერესით ადეუნებდა თვალს სასულიერო ხასიათის გაზეთი „შინაური საქმეები“ (გამოდიოდა 1908—1916 წწ.). რედაქცია მოითხოვდა და ასაბუთებდა სასულიერო მასწავლებლებში საღვთისმეტყველო საგნების ქართულ ენაზე სწავლების შემთხვევების აუცილებლობას, ამისთვის

საჭირო სახელმძღვანელოების თარგმნას; აკრიტიკებდა სასულიერო პირებს, რომელთა ცოლებმა ქართული ენა არ იცოდნენ კარგად, რადგან მიაჩნდა, რომ მშობლიური ენის ცოდნის გარეშე დედა რივიანად ვერ გაზრდიდა შვილს და ა. შ.

ეს პრობლემებია ასახული სარკინელის სტატიის „საღვთისმეტყველო საგნების ქართულად სწავლების შესახებ სასულიერო სასწავლებლებში“. წერილი ეხება 1907 წ. დეკემბერში თბილისში ჩატარებულ ქართლ-კახეთის ეპარქიის სამღვდლოების კრებას, რომელმაც განიხილა საკითხი სემინარიის საღვთისმეტყველო საგნების ქართულად სწავლების შესახებ. უწმინდეს სინოდს არ დაუმტკიცებია სამღვდლოების დადგენილება იმ საბაბით, რომ ქართულ ენაზე სახელმძღვანელოები არ არსებობდა.

ავტორი ადასტურებს ქართულ ენაზე საღვთისმეტყველო სახელმძღვანელოების უქონლობას. იგი ფიქრობს, რომ შეუძლებელი არ არის ამ ნაკლის თავიდან აცილება, და მოითხოვს თარგმნის აუცილებლობას. საამისოდ ასახელებს მდიდარ რუსულ საღვთისმეტყველო ლიტერატურას, რომლის ქართულ ენაზე გადმოღება შეუძლიათ სასულიერო აკადემიების კურსდამთავრებულ პირებს. „დადებული მცნებები ანტონ კათალიკოზი რომ სთარგმნიდა ქართულ ენაზე სახელმძღვანელოებს, რას აშავებდა?“ — კითხულობს იგი.

სათარგმნი ლიტერატურის წყაროდ წერილის ავტორს მიაჩნია საეკლესიო მუზეუმის, სემინარიისა და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნთსაცავები. მისი აზრით, ძველი ქართული ხელნაწერებიც დიდად დაეხმარება მთარგმნელს საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიის გარკვევასა და შექმნაში. იგი იქვე შენიშნავს, რომ გაზეთ „მწვემსის“ 1907 წლის ერთ-ერთ ნომერში დაიბეჭდა სტატია ქართული საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიის შემუშავების შესახებ. თუმცა „სმა ჯერ არავის აუბამს“.

„ღმერთმა იმ დროსაც მოგვასწრო, რომ თვითონ მთავრობა გვეკითხება, საჭიროთ სცნობთ თუ არა საღვთისმეტყველო საგნებში ქართულად სწავლებასათ, და სირცხვილი და საკვდილი არ იქნება ჩვენთვის ამის შემდეგ გავჩერდეთ და უარი ვთქვათ სწავლებაზე „უჩებნიკების“ უქონლობის გამო?“ — კითხულობს ავტორი.

„...თუ არ მიეცა ჩვენში საღვთისმეტყველო საგნების შესწავლას ჯეროვანი ყურადღება, — აგრძელებს იგი, — მაშინ უშჯობესია მივიდეთ საეკლესიო მუზეუმში და წერა-კითხვის საზოგადოების წიგნთსაცავში, მოუყაროთ ერთად თავი საღვთისმეტყველო წიგნებს, რომლებიც დაწერილი არიან ჩვენ წინაპართა სისხლით და თფლით

და წავუეითხოო მათ სულმობრძავის ლოცვა, მერე ზედ პანაშვიდიც მოვაბათ! თუ შეიძლება ქართულ ენაზე შედგენა სახელმძღვანელოებისა სიტყვიერების, მათემატიკის, ისტორიის და სხვა საგნების შესასწავლად, ღვთისმეტყველება რაღა არის?”.

ასე სისხლჩორცეულად განიცდის პრობლემას ავტორი, იგი ქართულ ენაზე საღვთისმეტყველო საგნების სწავლების მოუხერხებლობის მეორე მიზეზსაც ასახელებს: ქართველი ერის „არამკითხველისუფლებს“ უწოდებს მათ, რომლებიც თვლიან, რომ ქართულად სწავლება სემინარიაში ქართველ ახალგაზრდობას დაუხშობს უმაღლესი საღვთისმეტყველო სასწავლებლების, აკადემიების კარებს.

ამ აზრის გასაბათილებლად სტატიის ავტორს დამოწმებული აქვს წესდება, რომლის თანახმადაც სასულიერო აკადემიაში შეზღუდული უნდა იყოს მართლმადიდებელი, რუსეთის იმპერიის საშუალო სასწავლებლის კურსდამთავრებული, კეთილსაიმედო, ხოლო რა ენაზე ექნება მას შეძენილი ცოდნა — სულ ერთია. ამის ნიშნად იგი ასახელებს რუსეთის სასულიერო აკადემიებში აღმოსავლეთიდან (საბერძნეთი, სერბეთი, ბულგარეთი, რუმინეთი...) უმაღლესი განათლების მისაღებად ჩამოსულ ახალგაზრდებს. თუ მათ არ ესშობათ აკადემიების კარები, რატომ უნდა დაეხშოთ ისინი ქართველებს, რომლებიც ქართულად მხოლოდ საღვთისმეტყველო საგნებს ისწავლიან. დანარჩენებს კი — რუსულად და, მაშასადამე, რუსული ენაც კარგად ეცოდინებათ? — ასე მსჯელობს ავტორი.

„უკიდურესის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებულ სტატიაში „ჩვენი სასულიერო სასწავლებლები“ გაკრიტიკებულია ქუთაისის ქალთა სასწავლებელი, კერძოდ, სწავლა-განათლების დონე. ავტორი ენის უცოდინარობაზე ლაპარაკობს, მისი აზრით, პროგრამა ვრცელია, ქალებიც უნიჭოები არ არიან, მაგრამ რუსული ენა ხომ არ იციან და ქართულსაც ვერ ლაპარაკობენ: „ძმანები“, „დანები“, „აქანეი“, „მაქანეი“, „მითინ“, „მაგითინ“ და სხვა ამის მსგავს ენის მარგალიტებს ხშირად ვაიგონებთ ჩვენი მომავალი დედებისაგან“ („შინაური საქმეები“, 1908, № 7).

საინტერესოა „შინაური საქმეების“ 1908 წლის № 13-ში გამოქვეყნებული „რამდენიმე დღე ზუგდიდის მაზრაში“, რომელსაც ხელს აწერს „გულშემატივარი მოკეთე“.

ზუგდიდის მაზრის თვალწარმტაცი ბუნების აღწერის შემდეგ ავტორი მოგვითხრობს მის მკვიდრთა ყოფა-ცხოვრების შესახებ. გზადაგზა მისი ყურადღება მიუზიდავს ზოგიერთ სახლს, რომლებზედაც გამოვერათ ფიცრები რუსული წარწერით — აქ სასწავლებე-

ლიათ. ავტორი გაუოცებია იქაურ სკოლებში მოსწავლეთა ცოდნის დაბალ დონეს, კერძოდ, მშობლიური ენის უცოდინარობას. რამდენიმე შეკითხვის შემდეგ იგი დარწმუნებულა, რომ რუსული ენის სწავლებასთან შედარებით არც მშობლიური ენის სწავლება ყოფილა უკეთეს ნიადაგზე დაყენებული. ბავშვები მოთხრობებს შეუგნებლად სწავლობდნენ, ლექსებს უაზროდ იზეპირებდნენ. მოწაფე, რომელსაც ოთხი წელიწადი გაეტარებინა სასწავლებელში, ვერ გასცილებოდა „დედაენას“ (იგულისხმება მეგრული ენა) და უცნობ ტექსტს ისევ ვერ წაიკითხავდა, თუ ასოებს არ ჩათვლიდა. ქართული მოთხრობების შინაარსის შეგნებული გადმოცემა იმდენადვე ეძნელებოდათ ბავშვებს, როგორც რუსულისა. „ჩვენმა მგოსნებმა რომ თავიანთი ბედნიერი ყურით მოისმინონ, რა უღვთოდ და შეუბრალებლად მსჯიჯგნიან და აწამებენ მათ ნაწერებს, — წერს ავტორი, — დარწმუნებული ვარ, დიდის ხვეწნა მუდარით შეევედრებოდნენ სკოლების ხელმძღვანელებს: იწამეთ თქვენი გამჩენი ღმერთი, დაეხსენით ჩვენს ნაწერებს, დეე სრულებით ნუ იქნება ჩვენი და ჩვენი ნაწერების ხსენება სასწავლებელში, იქნება შემდეგში აქედან გასულებმა მართლა ხალისით და შეგნებით მოჰკიდონ ხელი ჩვენს ქმნილებებს, ესლა კი თქვენი დამტანჯავი სწავლების მეოხებით მარტო ზიზღი ემატებათ ბოცებს ჩვენდამი და ვაი თუ ეს გრძნობა საბოლოოთ ჩარჩეთ მათ გულში!“.

ავტორი აკრიტიკებს სამღვდლოებას: „მათებრ ქართული დაპარაკი მეძროხესთვისაც კი სათაკილოა“, აგრეთვე მღვდლების ცოლებს, რომლებმაც არ იციან ქართული ენა. ქართული წერა-კითხვა: „რა შეილები უნდა აღუზარდოს მამულს და ეკლესიას იმისთანადე დამ, რომლის გული და გონება დახშულია წმ. სახარებისა, ლოცვისა და ქართველ გამოჩენილ მწერალთა უკვდავი ქმნილებების ზეგავლენისათვის!“.

ეს სიტყვები დღევანდელიობის საყურადღებოდაც ჟღერს!

გაბუთი „შინაური საქმეები“ ორთოგრაფიულსა და ტერმინოლოგიურ საკითხებსაც უთმობს გარკვეულ ადგილს. რედაქტორი ს. მჭედლიძე თავის წერილში „ბ. ახელის მოკლე შენიშვნის პასუხად“ (1910 წ., № 27) უყურადღებოდ არ ტოვებს შენიშვნას ტერმინ „ვიწროს“ შესახებ და მას ასე განმარტავს: „ჩუბინაშვილის ლექსიკონში ნახმარია: ვიწროც და იწროც. ამიტომ, მიუხედავად ახელის კითხვითი ნიშნისა, ორივე ფორმას განურჩევლად ვხმარობთ“.

რუბრიკაში „სასულიერო ბიბლიოთეკა“ („შინაური საქმე-
ბი“, 1910 წ., № 27) ჩანს საგანგებო ზრუნვა ქართული ტერმინების
დასაცავად. რეცენზია გვამცნობს ახლად გამოცემული წიგნის, არ-
ქიმანდრიტ ნესტორის „ახალი აღთქმის ისტორიის“ ღირსებას.
იქვე მოცემულია ავტორის კრიტიკული შენიშვნებიც. დასახელებუ-
ლია სიტყვები „იუდეელი“, „იუდეა“, „იუდეელთა ქვეყანა“, რომლე-
ბიც ხშირადაა გამოყენებული როგორც საღმრთო ისტორიის სხვა
სახელმძღვანელოებში, ისე დასახელებულ გამოცემაშიც. ავტორის
აზრით, ეს სიტყვები ქართულ სახელმძღვანელოებში გავრცელდა
რუსულის გავლენით. იგი მოითხოვს, დაცულ იქნეს ქართული სახა-
რების ტერმინები. ქართულ სახარებაში ვკითხულობთ: „ჭაჭუა
უფალმან მოსრულთა მათ მისსა მიმართ ურიათა: ჰკითხვიდეს მას
ურიანი; მოვიდა იესო ურიასტანს“.

ავტორი აღნიშნავს, რომ ახალ გამოცემაში „შესაკრებლის“
მაგიერ წერია „თორა“. „რასაკვირველია, სიტყვა „თორა“ უფრო მი-
სახვედრია და გასაგებია ქართულისთვის, ვიდრე „სინაგოგა“, რო-
მელიც იხმარება სხვა სახელმძღვანელოებში, — წერს იგი, — მაგ-
რამ, ჩვენი აზრით, სახარებაში ნახმარი „შესაკრებელი“ აჯობებდა“.

ტერმინოლოგიურ საკითხებს ეხება ვაზუთ „იმერეთის“ 1912
წლის № 16-ში „კვირიკეს“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებული წერილი
„კვირიკე“. მასში საუბარია სიტყვის ფორმის მნიშვნელობაზე:
„ფორმა — იგივე სიტყვაა, სიტყვა ლამაზი, მომხიბლავი და მომჯა-
დოებელი წამისად... სიტყვა გულია, სიტყვა სულია... უკეთუ სულსა
და გულში არ მოგხვდა იგი, რაც გინდა ლამაზსა და კოხტა ფორმა-
შიც არ უნდა ჩამოაყალიბო, ბოლოს ყალბი გამოვა, რაკი ამ სულსა
და გულს საბოლოო ვერ მოინადირებს... ხალხი დიდი გულისა და
სულის პატრონია, ცუდ მონადირეს მალე იცნობს და სულ კუდით
ქვას ასროლინებს“, — დასძენს ავტორი. ბოლოს იგი მკითხველს
სთავაზობს ახალ ტერმინს „შიგნიტიკური“, რომლის მსგავსი „არც
ჩუბინაშვილის ლექსიკონში და არც ბ. ბ. ილ. ჭყონიასა და არც
ვ. ბერიძის იკლიკანტურ „სიტყვათა კონაში“ ამოუკითხავს“.

საუკუნის დასაწყისში ქუთაისის პრესის ფურცლებზე აისახე-
ბოდა მიღწევები ვნათმეცნიერებაში. კ. ჯორჯიკიამ წერილების
სერია მიუძღვნა ნ. მარის იაფეტურ თეორიას. ვაზუთ „იმერეთის“
1912 წლის რამდენიმე ნომერი (43, 44) დაეთმო კ. ჯორჯიკიას
საკმაოდ ვრცელ წერილს „იაფეტური თეორია და მესხ-აფხაზთა
ვინაობა“, რომელშიც განხილულია ნ. მარის თეორია, მოცემულია
მისი შეფასება, აღნუსხულია იაფეტური ენების ის ფონეტიკური და

მორფოლოგიური კანონები, რომელთაც ეყრდნობა მეცნიერის ნაშრომი.

იაფეტურ მასალებს ეძღვნება „იმერეთის“ 1913 წ. №№ 26, 28-ში გამოქვეყნებული „ფონეტიკური კითხვები“ კ. ჯორჯიკიასი.

ახლად გამოცემული წიგნების რეცენზირებისას პრესა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ენობრივ ანალიზს. გაზეთ „იმერეთში“ დაბეჭდილ ერთ-ერთ წერილში (ავტორია „სულხანი“), რომელიც ეძღვნება ს. რობაქიძის მიერ შედგენილი წიგნის („სამშობლოს აღწერა“) მიმოხილვას, საგანგებოდაა შეფასებული გამოცემის ენა. ავტორი წერს, რომ წიგნის ენა მარტივი, მსუბუქი და ადვილად გასაგებია, გრამატიკულადაც „სწორი და კანონიერია“, თუმცა შეცდომებიც გვხვდება. წერილში დასახელებულია ეს შეცდომები და იქვე მითითებულია ავტორის აზრით ენობრივად მართებული ფორმები. მაგალითად, „განაგებს ყოველგვარ საქმეს, როგორც მაგალ.: გზების კეთება, ქალაქის განათება“. ავტორის აზრით, უნდა იყოს: „კეთებას, განათებას (რას განაგებს?). სინოტივს მიხედვით (= სინოტივის), კათოლიკები (= კათოლიკეები), ყველა ქუთაისის მახლობლათ მდებარე სოფლებს (ქუთაისის მახლობლათ მდებარე ყველა სოფელს): „სილით ვაჭრობს“ არ ითქმის, — წერს ავტორი. — არამედ „სილს ვაჭრობს“; აგრეთვე, „ვაჭრობენ ყოველგვარი საქონლით“, — უნდა იყოს: „ვაჭრობენ ყოველგვარ საქონელს“; „ტანსაცმელში გამოწყობილი“, — უნდა იყოს: „ტანსაცმლით გამოწყობილი“; „მონასტრები უარძია, საფარა და ზარზმა“, — უნდა იყოს: „ვარძიის, საფარისა და ზარზმის მონასტრები“.

ავტორს მართებულად არ მიაჩნია შემდეგი ფორმები და გამოთქმები: ყველა ქალაქები, ყველა ქუჩები, რამდენიმე დაწესებულებანი, ყველა სასწაელებლები, ეკლესიები მართავენ და სხვ.

„რუკაშიც (= ქარტა) რამდენიმე შეცდომაა, — შენიშნავს იგი, — კარსი (= ყარსი), ალექსანდროპოლი (ქართ. გუმბარი), ელიზავეტპოლი (ქართ. განჯა) და სხვ.“. ავტორი მითითებს, ყოველ შემთხვევაში, ორივე სახელწოდება მაინც იქნეს მოხსენებული (1912 წ., № 37).

მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქუთაისის პრესაში აისახებოდა ბრძოლა ქართული ენის სიწმინდის დასაცავად. გაზეთების ფურცლებზე ხშირად იმართებოდა ბაეჭრობა ენობრივ ნორმებზე. მათი გაცნობა ნაწილობრივ მაინც გვიქმნის წარმოდგენას, რა მიაჩნდათ მაშინ ქართული სალიტერატურო ენის ნორმად და რა — არა.

მწვავე პოლემიკის ნიმუშია სილოვან ხუნდაძის წერილი „უტი-
ფარი შიკრიკი“, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ „იმერეთის“ პირველსავე
ნომერში რუბრიკით „შინაური მტრები“. ავტორი დაუნდობლად
აკრიტიკებს თავად ვლადიმერ მიქელაძეს, რომელსაც დაუწერია,
„სილოვანი ილია ჭავჭავაძეს და ვოკებაშვილს ენას უწუნებდით-და
თვითონ ილასყურული ქართულის მცოდნეთა“.

„რა უნდა ველაპარაკო იმისთანა ვაჟბატონებს, — წერს ს. ხუნ-
დაძე, — რომელნიც სილოვანს ენის უცოდინობას ეწამებიან და
თვითონ კი თავის მკითხველებს ამგვარი „ქატულით“ უმასპინძლდე-
ბიან: „ზღანოვინმა ქარხნის კეთებას შეუდგა“, „მაგისანა“, „ამისა-
ნა“, „რომელშიდაც“... ზოგს ხუთსტრიქონიან აღმანახში ამდენ
სიმახინჯეს რომ კაცს ვერ შეაშინვეს, იმას განა ნება აქვს — ქარ-
თული ენის სიწმინდეს ილაპარაკოს? იმას განა შეუძლია — ას-
წონ-დასწონოს, თუ სილოვანი რამდენათ სამართლიანათ უწუნებს
ვისმე ენას?“.

ს. ხუნდაძესა და ვლ. მიქელაძეს შორის ასეთი მწვავე პოლემი-
კის საფუძველი გაზეთ „ფარის“ 1908 წლის № 3-ში გამოქვეყნებულ
წერილში „შინაური მიმოსილვა“ უნდა ვეძებოთ. იგი ხელმოწერი-
ლია ფსევდონიმით „ს“ (სილოვან ხუნდაძის სახელის ინიციალი
უნდა იყოს).

წერილის დასაწყისში ავტორი ერის განვითარებაში მშობლიუ-
რი ენის განსაკუთრებულ როლზე საუბრობს: „თითოეული ერის
პროგრესიულ წინსვლაში დედაენა განსაკუთრებულ როლს ასრუ-
ლებს. თუ ენა იმდენათ განვითარებულია, რომ ყოველი აზრი იმის
საშვალებით სავსებით და ლამაზათ შეიძლება გამოხატო, მკითხვე-
ლი მგვი ჩაღისით დაეწაფება ამგვარი ენით დაწერილ წიგნსა და
ეურნალ-გაზეთებს“.

იმის უტყუარ საბუთად, რომ რვა საუკუნის წინათ ქართული
ენა ისე დახვეწილი და პოეტური იყო, არაფრით ჩამოუვარდებოდა
სპარსულს, ბერძნულსა და ლათინურ ენებს, ავტორი ასახელებს
„ვისრამიანს“, „ამირან-დარეჯანიანსა“ და „ვეფხისტყაოსანს“. აქვე
დამოწმებული აქვს პროფესორ დავით ჩუბინაშვილის სიტყვები:
„ქართული ენა მე-12 საუკუნეში დამდოვრდაო“, ე. ი. სავსებით შე-
მუშავდა და განმტკიცდაო.

„მაგრამ ენა ცოცხალ არსებასა გაგს, — წერს ავტორი, — ერთ
წერტილზე არასოდეს არ ჩერდება, — მოძრაობს, იფურჩქნება, წინ
მიდის, თუ ხელს არაფერი უშლის, მაგრამ უკანაც იწევს, თუ დამა-
ბრკოლებელი გარემოება წინ ეღობება...“.

წარსულ საუკუნეებში ჩვენი ენა, ისტორიულ გარემოებათა მიხედვით, ხან წინ მიდიოდა (თამარის, აგრეთვე ვახტანგ VI-ის ეპოქა), ხან ქვეითდებოდა (მე-13 საუკუნიდან მე-18-მდე). ავტორს მიაჩნია, რომ მე-19 საუკუნიდან მე-20 საუკუნის 10-იან წლებამდე ქართულ ენას წინსვლა არ დასტოვებია. თუმცა ახალმა დრომ ზევრი სახელთვანი ნიჭიერი პოეტი და მწერალი შვა, მათ ნაწერებში მაღალი პოეზიაც მთიბოვება, ღრმა აზრებიცა და კეთილშობილური გრძნობაც, მაგრამ ენა, ე. ი. აზრის გამოსახატავი ფორმა, მეტად შეუფერებელი, ხშირად დამახინჯებულიცაა. ასეთია პოეტ-მწერალთა ენა და საზოგადოების, მასის, უბრალო მოკვდავთა ენა ხომ „თვისი სიმახინჯით ჩაქვესკნელებულა...“.

უთუოდ სახელოვან შემოქმედთა ასეთმა მკაცრმა შეუახებამ წარმოშვა ზემოხსენებული პოლემიკა.

ამავე წერილში ავტორი ამხელს ინტელიგენციას, რომელმაც, თუ ქართულად იკადრა დაპარაკი, „იმისთანა ენით დაგიწყებს საუბარს, რომ ყური თითით უნდა დაიცოთ“, თუ არა და — სულ არ ილაპარაკებს ქართულად. „უკეთ ვსთქვათ — ვერ ილაპარაკებს, რადგან მის გონებას აზროვნების სფეროში ქართულათ არ უმუშავია, მის ენას ქართულათ არ უვარჯიშებია“.

ავტორი აქვე ასახელებს ინტელიგენციის ენობრივად გაუმართავი შეტყველების ნიშნებს: „ჩვენ ყველას იმდენათ შეჩვეული ვაქვს სმენა მახინჯი ქართულისთვის, — წერს იგი, — რომ არაფრათ არ ვაგდებთ, როცა ინტელიგენტი იმერლისაგან გვესმის იმისთანა მარგალიტები, როგორც არის, მაგალ., „ლაპარაკი, იმგენმა წვიდუნ, კაცმა წუვიდაო“ და სხვა“, ან ამერლისაგან — „შაიძლება, აქამდისინ, ვნახევი, წამიკითხნიაო და სხუ“. (მსგავსი სენისაგან ზოგჯერ არც დღევანდელი ინტელიგენციაა დაზღვეული).

ამ სენის წინააღმდეგ საბრძოლველად ავტორი საჭიროდ თვლის შეგნებასა და ენერგიას. „გარეშე მიზეზებს რათ ვასახელებთ, როცა იქ, სადაც თითქმის სავსებით დამოუკიდებელი ვართ, სრულ გულგრილობას ვიჩენთ ჩვენი ენისა და ჩვენი მწერლობის განვითარებასა და გავრცელებაში? აბა შევიხელოთ ჩვენს ოჯახებში, რა სურათებს ვხედავთ ჩვენ იქ?“.

წერილს დართული აქვს ლექსი, რომელიც კრიტიკულად ასახავს მაშინდელი ოჯახების ყოფას. „ქართულ ოჯახში გაბატონებულა უცხო ხალხის მოწყობილობა, ჩაცმა-დახურვა, ცეკვა-თამაში, მღერამოლხენა“, სასაუბრო ენაც უცხოა. „უცხო წიგნები, ყურნალ-გაზეთი ყოველნაირი აქ იშოვება... დახეთ, რა რიგათ განათლებულან:

ქართული წამლათ არ იბოვება!" ამ „ქართველთა“ განათლებულ წრეში იწვრთნება პაწია მამულიშვილი. „წინ წავა ჩვენი ენა, მწერლობა ბროგრესიულათ, მაშ რა იქნება?!“ — ირონიულად ამთავრებს ავტორი.

სილოვან სუნდაძის ამგვარი პოზიციის საჩვენებლად მოვიყვანთ ნაწყვეტს გაზეთ „ფარის“ 1908 წლის № 2-ში დაბეჭდილი ლექსიდან „ქართველ მოსწავლეებს“. ავტორი მიმართავს მომავალ თაობას:

ცოდნათ უნდა აღიბურვოთ...
მაგრამ ცოდნის ზქვენ შეძენა
განა ისე შეგიძლიათ,
თუ არ იცით კარგათ ენა?!
და რა ენა? — აი საქმე,
მხოლოდ ჩვენმა საკითხავი...
თხ, სამშობლო ჩემო ენა,
რამდენი გყავს გამოყენავი!
გარეთ მტერი რას დაგაულება,
შინაურცი რომ არ გვაუღეს,
და თვით შენი ღვიძლი შვილი
რომ მოყვარეს რითმე ვაუღეს?!

სხვია ენაზე წერა-კითხვა,
სხვია ენათ ყრმათ სწავლება...
განა კიდევ შეიძლება
მეტე ტანჯვა და წვალება?!
ქერ ნაცნობი და ადვილი,
მერე ეცხო, უფრო ძნელი: —
აი, სწავლის უტყუარი,
გეშმარტი საღუძველი
მამ პირველათ დედაენა
და სამშობლო შეისწავლეთ,
და მერე კი ეცხოხათვის
მოგმზადეთ, მოილაღეთ.

ლექსი დაწერილია 1906 წლის 9 ივნისს ქუთაისში.

გაზეთ „ფარში“ (1908 წ., № 4) გამოქვეყნებულ წერილში „ერთოვნული საკითხი და სოციალ დემოკრატია“ საუბარია მშრომელ კლასთა ცხოვრებაში ენის მრავალმხრივ მნიშვნელობაზე.

„ენა გონებრივი განვითარების ცენტრალური იარაღია. მუშა მხოლოდ მაშინ იგნებს ყოველივე ვარემოს, როდესაც მას საშუალება აქვს — სამშობლო ენაზე იკითხოს თუ სწეროს... მწერლობა, მეცნიერება, ხელოვნება მისთვის უხილავი ხილია, როდესაც ყოველ ამას აწვდიან მისთვის გაუგებარ ენაზე“, — ვკითხულობთ წერილში. ავტორის აზრით, ენა მუშის ნივთიერი ცხოვრების სახსარიც კია: იგი საშუაოს, ჩვეულებრივ, იქ შიულობს, სადაც მის ენას ვასავალი აქვს. ენა ამღვეს მას საშუალებას, გამოუცხადოს სოლიდარობა მშობელი ქვეყნის მუშებს. ამიტომ მუშათა კლასი და მისი ხელმძღვანელები ვალდებული არიან შედგარად იბრძოლონ ენის უფლებებისათვის მანამ, ვიდრე იგი არ დაიპყრობს თანაბარ ადგილს სკოლაში, ადმინისტრაციაში, სასამართლოსა და, საზოგადოდ, ყველგან, საშინაო ცხოვრების ნებისმიერ სფეროში.

ამავე წერილში ფრანგული მწერლობიდან მოხმობილია პოეტ მისტრალის გამოხატებაში ენის შესახებ: „ვინც თავის ენას იცავს,

მას ხელთ აქვს კლიტე, თავისი ბორკილის გამღები და თავისუფლების მიმნიჭებელი“.

გაზეთ „ფარის“ პირველსავე ნომერში (1908 წ.) დაბეჭდილია რ. საფავახოელის (რ. სუნდაძე) ლექსი „ფარი“. ჩვენს მიმოხილვას დაეასრულებთ ამ ლექსიდან ამოღებული სტროფით, რომელიც ავტორის დიდი სურვილისა და იმედის გამომხატველია:

ვიგებ შერბეს ქართველს მისი
მამა-პაპის მონაგარი:
თენი ენა, თვისი ნიჭი,
თენი მიწა და სახლყარი...

საუკუნის დასაწყისში ქართულ ენას აშკარა გადაგვარების საფრთხე დაემუქრა, რაც შეიგრძნო და შეიგნო ქართველმა ინტელიგენციამ. ყოველივე ეს კი ნათლად აისახა იმდროინდელ პრესაში.

რვა ათეული წელი გვაშორებს რევოლუციამდელ პერიოდს, მაგრამ მრავალი ნაკლისა და სენისათვის თავი დღემდე ვერ დაგვიღწევია. ჩვენსა და იმ ეპოქას შორის მანძილიც დიდია და მსგავსებაც. ბევრი მაშინდელი ფაქტი თუ მოვლენა იმდენად საცნაურია, რომ ძნელია ანალოგიებისაგან თავის შეკავება: დღესაც ისევე მწვავედ დგას მშობლიური ენის საკითხები, როგორც მაშინ იდგა.

ჩვენი ერის ცხოვრებაში ბოლო დროს მიმდინარე პროცესები ენის აღორძინების უტყუარი საწინდარია.